

Taiteesta kirjoittamista hankaluuksien ja ei-inhimillisen tuntumassa

Tiina Salmia & Riikka Niemelä

doi.org/10.23995/tht.122524

Miten taiteesta kirjoitetaan sulavan ikiroudan, sään ääri-ilmiöiden, metsäkadon, meriin kertyvien muovilauttojen ja köyhtyvän monimuotoisuuden

kanssa? Millaisin tavoin taiteen tutkimus etsii ratkaisuja lämpenevän planeetan haasteisiin? Kirjassaan *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene* (2016) Donna Haraway kehottaa pysyttelemään sitkeästi hankaluuksien kanssa. Harawayn mukaan se ei vaadi pyrkimystä turvata tulevaa, vaan taitoa elää hyvin nykyhetkessä yhteenkietoutuneena monilajisiin kokoonpanoihin.¹

Ihmisen toiminnan vaikutusten ulottuessa merten pohjista korkeimpien vuorten laelle, on nykyiseksi geologiseksi kaudeksi esitetty “antroposeenia”. Kiistelty ehdotus ilmaisee huolta käännteentekevistä muutoksista, joita teollistu-

neet länsimaat ovat saaneet aikaan maapallon ekosysteemeissä, maankamarassa ja ilmastossa. Planeetan pinta-alasta yli kolme neljäsosaa on ihmisen muokkaamaa ja maapallolla elävien nisäkkäiden biomassasta vain 4 % on luonnon-eläimiä, kun taas tuotanto- ja kotieläinten osuus on 60 % ja ihmisten 36 %.² Antroposeenin käsitteen on myös kritisoitu asettavan ympäristökriiseistä vastuuseen koko ihmiskunnan, vaikka syytä voi etsiä pikemminkin luontoon ja ihmisiin vuosisatojen ajan kohdistuneesta, kolonisoivasta ja paikkannettavasta taloudellisen hyödyn tavoittelusta.³

1 Donna Haraway, *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene* (Durham & London: Duke University Press, 2016), 1.

2 Morten Tønnessen & Kristin Armstrong Oma, “Introduction: Once upon a Time in the Anthropocene,” teoksessa *Thinking about Animals in the Age of the Anthropocene*, toim. Morten Tønnessen, Kristin Armstrong Oma ja Silver Rattasepp (Lanham, Maryland: Lexington Books, 2016), ix.; Elisa Aaltola, *Esseitä eläimistä* (Helsinki: Into Kustannus, 2022), 183.

3 Haapoja, Terike, “Miten olla ihmisiksi?” teoksessa *Nupukirja. Maallisen elämän käsikirja*, toim. Gustafsson & Haapoja (Helsinki: HAM Helsingin taidemuseo, 2020), 10–11.

Yhteenkietoutumia-teemanumeron artikkeleissa käsitellään inhimillisen ja ei-inhimillisen suhteen eettisiä uudelleen neuvotteluja keskittyen tapoihin, joilla taide, arkkitehtuuri ja taiteen tutkimus kyseenalaistavat ihmisen erityisasemaa tai lisäävät ymmärrystä toislaisista. Samalla kirjoitukset konkretisoivat tapoja ajatella ja kirjoittaa ympäristöä koskevien huolten ja uhkakuvien tuntumassa. Harawayn viitoittamalla suunnalla lehden artikkeleissa etsitään tapoja toimia vastuullisemmin yhdessä ei-inhimillisen kanssa ja kerrotaan tarinoita uusin tavoin.

Yhteenkietoutumia on osa *Tahitin* teemanumerotrilogiaa, jonka tarkastelukohteena ovat kulttuuriset rajanvedot ja mahdollisuudet niiden ylittämiseen. *Yhteenkietoutumia*-numerossa huomio kohdistuu ihmisen, toisten eläinten ja ei-inhimillisen maailman häilyviin rajoihin. Muun muassa ekologia, tieteen ja teknologian tutkimus sekä uusmaterialistinen ja posthumanistinen ajattelu ihmistieteiden eläinkäänne mukaan lukien, ovat ehdottaneet tapoja ajatella maailma moninaisten toimijoiden verkostoiksi. Ihmiskeskeisen maailmankuvan ja sen perustalle rakentuvien käytäntöjen, hierarkioiden ja valtasuhteiden näkyväksi tekeminen ja purkaminen on nähty yhdeksi tieksi kestävämmän maailman rakentamiseen.

Yksinkertaistava dualistinen ajattelu estää näkemästä maapallon olentojen keskinäisen riippuvuuden ja osallisuuden kokonaisuuden luomisessa.⁴ Yhteenkietoutumien ja vastavuoroisuuden hahmottaminen on siksi askel kohti eettisempiä ajattelu- ja toimintatapoja, joissa ihmistä ei käsitellä luonnosta erilliseksi, luontoa hallitsevaksi ja etuoikeutetuksi sen resurssien käyttöön. Anna Lowenhaupt Tsingin mukaan hallitukseksi ajatellun elämän murentuessa on etsit-

4 Rustick, Susan M., "Held Hostage by the Anthropocene," teoksessa *Thinking about Animals in the Age of the Anthropocene*, eds. Morten Tønnessen, Kristin Armstrong Oma ja Silver Rattasepp (Lanham, Maryland: Lexington Books, 2016), 4.

tävä uudenlaisia herkkyyksiä ja opeteltava näkemään toisin. Tsingin kirjassa *Lopunaikojen sieni: Elämää kapitalismin raunioissa* (2020) tuoksuvalmuskat opettavat hänelle yhteistoimintaa.⁵

Myös *Yhteenkietoutumia*-teemanumerossa ymmärtämisen oppaina ovat toimineet piene-liöt, hyönteiset, eläinkumppanit, kasvit ja tuuli. Artikkeleissa ehdotetaan lähestymistapoja, käsitteitä sekä taiteen tutkimisen, tekemisen ja kuratoinnin praktiikoita, jotka avaavat ajattelua yhteistoiminnalle tai rakentuvat kyvyille kohdata ja vaikuttaa. Jenni Vauhkonen tarkastelee artikkelissaan eläviä kasveja taideteosten toimijoina ja pohtii niiden voimaa vaikuttaa katsojaan. Vauhkonen hahmottelemissa kasvitaitteen kohtaamisissa lähtökohdiksi asettuvat empatia, avoimuus ja tasa-arvoisuus.

Suvi Vepsä purkaa taiteen ihmiskeskeisyyttä tarkastelemalla mikrobien toimijuutta ja nostamalla esiin monilajisen taiteen, joka suuntaa huomiota teosten ei-inhimillisiin toimijoihin. Tutkijoita ja taiteilijoita kiehtovat mikrobimaailmat ja tieto yhteismuotoumisesta mikrobien kanssa rakentavassa kanssakäymisessä haastavat kuvaa ihmisen yksilöydestä ja erillisyydestä muista lajeista. Myös ihminen ymmärretään holobiontiksi, monilajiseksi ekologiseksi kokonaisuudeksi. Vepsän mukaan taide tekee monilajista yhteenkietoutumista ymmärrettäväksi.

Outimaija Hakala lähestyy eettisiä valintoja ja eläinten oikeuksia kuvataiteilijan työssä posthumanistisesta ajattelusta ja kriittisen eläintutkimuksen sosiaalista oikeudenmukaisuutta ja muunlajisten asemaa edistävästä arvoista käsin. Hakala teokset rakentuvat toivolle ihmisen ja muunlajisten väkivallattomammasta ja tasa-arvoisemmasta suhteesta. Lähestymällä eläintä yksilönä Hakala haastaa välineellistäviä käytäntöjä ja korostaa elävien olentojen samankaltaisuutta.

5 Anna Lowenhaupt Tsing, *Lopunaikojen sieni. Elämää kapitalismin raunioissa* (Helsinki: Tutkijaliitto, 2020), 18.

Salla Tuomivaara tarkastelee ihmiskuvaa sosiologiassa, jossa kiinnostus on kohdistunut mielliseen ja sosiaaliseen ihmiseen ja ihmisten yhteiskuntiin. Tuomivaara pohtii artikkelissaan taiteen mahdollisuutta kyseenalaistaa ihmisen ja eläimen dualistista erontekoa yhteiskuntatieteellisessä ajattelussa. Avaimeksi Tuomivaara nostaa ihmisen ja eläimen kertomisen uusin tavoin eläintä kunnioittaen ja ymmärryksellä ihmisen riippuvuudesta toisista lajeista.

Teemanumeron puheenvuoroissa tarkennetaan luoviin tutkiviin käytäntöihin, jotka avaavat näköaloja monimuotoisuuteen. Maiju Suomi ja Elina Koivisto muistuttavat rakennettujen ympäristöjen olevan tiloja, jotka ihminen ja muut eläimet jakavat. Suomen ja Koiviston Alusta-paviljonki kokeilee materiaaleilla, jotka tekevät kaupunkiympäristöstä viihtyisän muillekin kuin ihmiselle ja viestii ympäristötietoisien arkkitehtuurin arvoja. Kristiina Ljokkoi pohtii kaupunkia tapahtumapaikkana ihmisen ja ei-inhimillisen vuorovaikutukselle Helsinki Biennaalin julkisen tilan teosten kanssa. Bio-ARTEch-laboratorion tutkijat Heidi Pietarinen, Satu Miettinen ja Melanie Sarantou esittelevät taidelähtöisiä menetelmiä, joilla opitaan luonnolta, etsitään ympäristöstävällisiä ratkaisuja ja hahmotetaan luonnonympäristöjä. Roni Grénin ja Kari Yli-Annalan kirja-arvot esittelevät tutkimusta valistuksen ajan eläinkuvista ja näkökulmia posthumanistiseen taiteen tutkimukseen.

Taiteella on kyky auttaa hahmottamaan yhteyksiä ja havahduttaa tarpeeseen ajatella uudelleen ihmisen suhdetta maailmaan. Se voi konkretisoida ihmisenä olemisen kehollisen ja affektiivisen yhteenkietoutumisen ympäröivään ei-inhimilliseen maailmaan. Myös tarinat, joita tutkijoina kerromme ja käsitteet, joiden kanssa ajattelemme vaikuttavat konkreettisesti todellisuuteen.⁶ Harawaylle tarinoiden merkitys on niiden ylläpitämässä toivossa. Se tekee tarinoi-

6 Haraway, *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*, 118.

den kertomisesta olennaista: kuten Laura Gustafsson toteaa, tulevaisuus ei ole vääjäämätön, vaan versoo tälläkin hetkellä muutostarpeen aktivoimista ajattelutavoista, toimintamalleista ja käytännöistä.⁷ *Yhteenkietoutumia*-numeron kirjoitukset kannustavat ajattelemaan uudelleen tekijyyttä ja tutkijuutta, ottamaan vastuuta, lupamaan hallinnan illuusiosta ja paneutumaan syvällisesti eettisiin kysymyksiin. Se on hankalaa, mutta aikamme kriisien valossa välttämätöntä.

FM Tiina Salmia kirjoittaa väitöskirjaa Turun yliopiston taidehistorian oppiaineessa sekä toimii Yhteiskunnallisen ja kulttuurisen eläintutkimuksen seuran puheenjohtajana.

FT Riikka Niemelä on nykytaiteen historian tutkija ja ma. yliopisto-opettaja Turun yliopiston taidehistorian oppiaineessa.

7 Laura Gustafsson, "Enemmän ei-tietämisen tilassa," teoksessa *Nuppukirja. Maallisen elämän käsikirja*, toim. Gustafsson & Haapoja (Helsinki: HAM Helsingin taidemuseo, 2020), 21–22.